FRANCOFONIA - OPORTUNITATEA DE EUROPENIZARE A REPUBLICII MOLDOVA

COTILEVICI Violeta, doctorandă
Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Litere,
Departamentul Limba Engleză și Limba Franceză Specializată

La nécessité de l'adhésion de la République de Moldova à la Francophonie, en 1997, est défendue par diverses raisons ethnolinguistiques, sociopolitiques, culturelles et historiques. La dimension politique du projet francophone a une résonance particulière en République de Moldova. La Moldova, à travers la Francophonie, devient plus démocratique, plus ouverte, plus tolérante et a une porte d'entrée supplémentaire vers l'Europe. La France est le partenaire privilégié de la République de Moldova dans le développement de la capacité de se connecter aux normes européennes, notamment à travers ce facteur de verticalité culturelle - la Francophonie. Il est important de comprendre que cela ne peut se substituer à la politique étrangère, mais qu'il s'agit d'un outil spécifique de coopération multilatérale et bilatérale. La Francophonie joue un rôle important dans les relations moldo-françaises, la France ayant vocation à être un acteur majeur dans deux domaines intégrés: l'Union européenne et le monde francophone. En République de Moldova, la Francophonie contribue à la promotion de la diversité culturelle et à la création d'emplois pour les citoyens francophones.

Mots clés: *Francophonie, européanisation, coopération, relations moldo-françaises, promotion.*

Francofonia reprezintă un cadru privilegiat al dialogului dintre Republica Moldova și Republica Franceză, relevant prin dimensiunea politică, economică de colaborare dintre statele cu statut de membru, asociat sau observator. Francofonia este o realitate politică şi culturală incontestabilă, iar limba franceză este liantul unor activităţi coordonate între 70 state şi guverne, cu o populaţie de peste 803 milioane oameni. Francofonia este dispozitivul instituţional care organizează relaţiile politice şi de cooperare între statele şi guvernele care au în comun utilizarea limbii franceze şi respectul pentru valorile universale.

Republica Moldova a aderat la mişcarea francofonă la 16 aprilie 1993. Pe parcursul următorilor doi ani, Moldova a beneficiat de statutul de

invitat special. În decembrie 1995, Moldova a obţinut statutul de *membru-asociat*, iar în noiembrie 1997, la cea de-a 7-a Conferinţă a Francofoniei, la Hanoi, Moldova obţine statutul de membru cu drepturi depline.

Instanța supremă a Francofoniei este conferința șefilor de stat și de guvern ai țărilor în care se vorbește franceza, numită Summit-ul Francofoniei, organizat o dată la doi ani pentru a defini marile orientări în procesul de răspândire a limbii franceze în lume. În opinia lui F. Parmentier, Republica Moldova este o candidatură bună pentru organizarea unui Summit al Francofoniei. Moldova dispune de un anumit număr de atuuri: sprijinul popular, multiculturalismul, posibilitatea de a asocia o diasporă destul de numeroasă [8]. În acest context, este nevoie de voința politică care reprezintă elementul decisiv. Așa cum „Francofonia servește drept liant între Moldova, Franța și francofoni" [8] organizarea unui Summit al Francofoniei la Chișinău ar prezenta o oportunitate de consolidare a relațiilor moldo-franceze, un pas înainte în calea parcursă de Republica Moldova spre Uniunea Europeană, dar și sporirea vizibilității externe a statului.

Aderarea Republicii Moldova la Francofonie constituie un act legitim, un act de echitate. Există multiple motive de ordin etno-lingvistic, socio-politic, cultural şi istoric care argumentează necesitatea aderării Republicii Moldova la Francofonie. Lucrurile nu au derulat chiar bine de la început. La 29 mai 1992 a avut loc vizita deputaţilor Adunării Naţionale a Franţei, X. Deniau şi C. Garoust, în scopul constituirii Alianţei Franceze la Chişinău. În cadrul conferinţii organizate la care au participat 140 delegaţi – francofoni şi simpatizanţi, reprezentanţi ai tuturor şcolilor superioare din republică, şcolilor medii şi licee, Academiei de Ştiinţe, ministere, deputaţi, oameni de creaţie şi jurnalişti, a fost adoptat Statutul Alianţei Franceze a Republicii Moldova şi alese organele ei reprezentative. Alianţa Franceză a fost înregistrată prin decizia Guvernului Republicii Moldova nr. 518 din 5 august 1992. Dar, la 2 noiembrie 1993, Alianţa Franceză din Moldova nu avea încă un local permanent. Ca urmare instituţia nu era în stare de a-şi desfăşura activităţile. Acordarea unui sediu pentru Alianţa Franceză a fost expusă de către partea franceză ca fiind condiţia necesară pentru dezvoltarea relaţiilor de mai departe dintre cele două ţări. Unul dintre cei doi deputaţi, X. Deniau responsabil pentru relaţiile cu comunitatea francofonă a declarat într-un interviu, acordat postului de radio RFI, că moldovenii au cerut să facă parte din francofonie fără a da, însă, dovada unei dorinţe extrem de puternice în acest sens. Deputatul a mai menţionat că a fost dificil de a convinge Moldova să manifeste un minimum de interes pentru limba franceză. Relaţii au existat doar în mediul profesional. Or, cel care a trebuit să se angajeze în această direcţie era chiar statul. Lipsa unei ambasade a Moldovei la Paris sau a unui însărcinat cu afaceri, împreună cu cele expuse mai sus au prezentat un

impediment în dezvoltarea relaţiilor moldo-franceze, din perioada 1991-1993 [2; 86].

În decembrie 1998, Ch. Josselin, ministru delegat al cooperării şi francofoniei a efectuat o vizită de documentare în Republica Moldova. Aşa cum lucrurile s-au schimbat, la întrevederea oficialului francofon cu preşedintele P. Lucinschi s-a menţionat că Republica Moldova, care a devenit membru cu drepturi depline al Francofoniei, este interesată în dezvoltarea relaţiilor reciproc avantajoase atât cu Franţa, cât şi cu alte ţări francofone. Șeful statului a salutat realizarea de către firmele franceze a unor importante proiecte în Republica Moldova, menţionând, totodată, necesitatea colaborării mai active a investitorilor francezi în domeniul businessului mic şi mijlociu. Ch. Josselin a declarat că Francofonia este disponibilă de a acorda Republicii Moldova toată susţinerea în soluţionarea problemelor cu care se confruntă în perioada de tranziţie. Ministrul delegat al cooperării şi francofoniei a accentuat că Franța va sprijini și în continuare eforturile Republicii Moldova de a se integra în Uniunea Europeană [7].

Aderarea Republicii Moldova la marea familie francofonă a deschis noi perspective de integrare spirituală între hotarele transparente ale Francofoniei, guvernul apreciind la justa valoare atitudinea tranşantă a Republicii Franceze, care este centrul de gravitate al francofoniei, vizavi de aspiraţiile statului moldovenesc de armonizare a dezideratelor spirituale şi economice în cadrul Comunităţii Europene. Moldova, aflându-se pe unda de şoc a crizei economice din Rusia, a pus miză pe sprijinul Franţei în vederea facilizării prezenţei moldoveneşti pe pieţele de desfacere ale ţărilor membre ale Uniunii Europene.

Ministru delegat al cooperării şi francofoniei Ch. Josselin a exprimat disponibilitatea părţii franceze în vederea urgentării implementării performante a Acordului de cooperare dintre Republica Moldova şi Uniunea Europeană, deoarece „accederea unor praguri europene este deseori un lucru meticulos” [9]. Astfel, Franţa avea intenția de a contribui la îmbunătăţirea calităţii dosarului Moldovei la Uniunea Europeană.

Potrivit cercetătorului I. Guțu, „Francofonia moldovenească are o istorie bogată și diversă, motivată de specificul dezvoltării economice, sociale și culturale a țării” [6]. Cu toate că istoria Republicii Moldova este foarte recentă și începe din august 1991 când și-a obținut independența prin separarea de Uniunea Sovietică - relațiile sale cu Franța, dar și cu familia țărilor francofone, sunt puțin mai vechi. Autorul menționează că „adevărata francofonie se manifestă în zilele noastre, după declararea de independență a statului și se caracterizează printr-un aspect masiv și variat, având în vedere importanța, diversitatea și multitudinea de activități și evenimente organizate de structurile implicate la nivel preuniversitar - școli, gimnazii, licee, clase

bilingve dar și la nivel universitar – catedre și departamente de filologie franceză" [6]. I. Guțu amintește despre dorința Republicii Moldova, în calitate de membru oficial al Asociației Internaționale a Țărilor Francofone, de a se afirma și implica activ în toate activitățile și evenimentele francofoniei internaționale, sperând chiar să organizeze Summitul Internațional al Francofoniei [6].

În urma unei analize a evenimentelor în ordinea lor cronologică se menționează că de-a lungul anilor, cooperarea dintre Republica Moldova și OIF a purtat un caracter constructiv, fiind organizate în comun mai multe acţiuni în domenii de interes pentru Francofonie. Republica Moldova susţine consecvent activităţile OIF în domeniile drepturilor omului, protecţiei mediului, promovării diversităţii culturale şi lingvistice, şi sprijină efortul OIF de menţinere şi utilizare a limbii franceze în relaţiile internaţionale.

În perioada 2009-2013, circa 400 de funcţionari publici din cadrul instituţiilor guvernamentale ale Republicii Moldova au beneficiat de instruirea în limba franceză datorită programului OIF *Limba franceză în diplomaţie şi funcţia publică*. În 2018, Republica Moldova a fost acceptată în calitate de beneficiar al programului OIF *Initiative Francophone d'Etablissement* pentru perioada 2019-2022, care constă în consolidarea capacităților în limba franceză a diplomaților și funcționarilor publici. În anul 2013, în vederea consolidării relaţiilor interparlamentare francofone, la iniţiativa Republicii Moldova, la Chişinău s-a desfăşurat în premieră cea de-a 26-a Reuniune regională de vârf a secţiunii Europa a Adunării parlamentare a Francofoniei (APF). În 2014, la Chişinău s-a desfăşurat cel de-al 4-lea seminar francofon asupra ciclului II al mecanismului ONU de Evaluare Periodică Universală a drepturilor omului, organizat în cooperare cu Oficiul Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului. În perioada 26-27 septembrie 2016, la inițiativa Republicii Moldova, la Chișinău a fost organizată cea de-a 8-a Conferință a Asociației Curților Constituționale francofone, rețea instituțională a OIF în domeniul dreptului constituțional. În perioada 27-28 mai 2016, Secretarul General al OIF, M. Jean, a efectuat o vizită oficială la Chișinău, în cadrul căreia a avut o serie de întrevederi cu Președintele Republicii Moldova, Prim-ministrul, Viceministrul afacerilor externe și integrării europene și Ministrul Culturii [3]. Rezultatele acestei vizite importante sunt expuse mai târziu, în acest paragraf. La 25 noiembrie 2017, la Paris a fost semnat Memorandumul de parteneriat între OIF şi ministerele responsabile pentru educaţie din Albania, Armenia, Republica Moldova și România privind cooperarea educaţională în contextul cadrului strategic al Francofoniei 2015-2022. Scopul Memorandumului este crearea unui mecanism de cooperare între OIF şi statele membre ale Biroului Regional pentru Europa Centrală și de Est în domeniul consolidării

competenţelor profesorilor de limbă franceză, inclusiv utilizarea unor materiale didactice inovatoare, dezvoltarea mediului şcolar francofon şi creşterea schimburilor academice între statele francofone [3].

Cadrul juridic al parteneriatului moldo-francofon se explică prin semnarea la 25 noiembrie 2017, la Paris, a Memorandumului de parteneriat între OIF şi ministerele responsabile pentru educaţie din Albania, Armenia, Republica Moldova și România privind cooperarea educaţională în contextul cadrului strategic al Francofoniei 2015-2022. Scopul Memorandumului este crearea unui mecanism de cooperare între OIF şi statele membre ale Biroului Regional pentru Europa Centrală și de Est în domeniul consolidării competenţelor profesorilor de limbă franceză, inclusiv utilizarea unor materiale didactice inovatoare, dezvoltarea mediului şcolar francofon şi creşterea schimburilor academice între statele francofone [3].

În marja celei de-a 35-a Conferințe Ministeriale a Francofoniei (Erevan, 8 octombrie 2018), a fost semnat Pactul Lingvistic între Republica Moldova și OIF pentru perioada 2018-2022. Documentul stipulează obiectivele de cooperare cu OIF în mai multe domenii: promovarea instruirii în limba franceză în ciclul preuniversitar, universitar și în domeniul formării profesionale; promovarea limbii franceze pe scena internațională, în vederea implementării dispozițiilor Vademecum-ului privind utilizarea limbii franceze în cadrul organizațiilor internaționale, prin consolidarea competențelor lingvistice ale funcționarilor publici și diplomaților; consolidarea cooperării culturale prin promovarea industriilor creative, promovarea difuzării operelor literare și cinematografice și traducerea acestora în franceză; creșterea vizibilității limbii franceze în promovarea Republicii Moldova în calitate de destinație turistică [3].

Un rol important în fortificarea relaţiilor moldo-franceze în domeniul socio-cultural o are vizita istorică a preşedintelui francez în Republica Moldova, J. Chirac, la 4 septembrie 1997. Aceasta este prima vizită a unui şef de stat occidental în Republica Moldova. În timpul acestei vizite J. Chirac a menţionat că „a fi francofon înseamnă un întreg mod de a gândi lumea” şi s-a arătat impresionat de ataşamentul Republicii Moldova de tot ceea ce reprezintă Francofonia, în mod special solidaritatea [5]. Vizita preşedintelui francez în Republica Moldova a fost, mai întâi de toate, o manifestare a prieteniei faţă de o ţară apropiată Franţei prin originile sale culturale.

Evident, Franţa poate fi considerată avocatul perspectivei europene a Republicii Moldova, cu o anumită reticenţă de rigoare. În acest context, principala motivaţie de acţiune favorabilă a Parisului pentru Republica Moldova este Francofonia, un factor de luat în considerație în contextul în

care expansiunea limbii franceze pe teritoriul statelor vecine Uniunii Europene este vădită.

Republica Moldova poate fi considerată cea mai francofonă ţară din Europa Centrală şi de Est. Republica Moldova a aderat la Organizaţia Internaţională a Francofoniei în februarie 1996, deţinând statutul de stat membru. În prezent, în Organizaţia Internaţională a Francofoniei, francofonia nu reprezintă numai promovarea limbii franceze, este, de asemenea, promovarea în lume a diversităţii limbilor şi culturilor, o luptă pentru conservarea bogăţiei multiculturalismului şi multilingvismului.

Pe lângă accesul la diverse programe culturale şi educaţionale, apartenenţa la marea familie a statelor francofone reprezintă încă o cale pentru integrarea europeană a Republicii Moldova. Corespondentul naţional pe lângă OIF din cadrul Ministerului de Externe al Republicii Moldova Afilierea la spaţiul francofon comun a creat o serie de oportunităţi de dezvoltare, prin implementarea numeroaselor proiecte culturale şi educaţionale. OIF a depăşit cadrul lingvistic, reprezentând o platformă eficientă de dialog în domenii prioritare, precum cel al drepturilor omului, democraţiei şi menţinerii păcii, protecţiei mediului, diversităţii culturale şi lingvistice, care oferă largi oportunităţi de promovare a intereselor Moldovei pe plan internaţional.

Conform *Tratatului de înţelegere, prietenie şi cooperare între Republica Moldova şi Republica Franceză*, în perspectiva edificării unui ansamblu european, cele două state s-au angajat să creeze un climat favorabil aprofundării cooperării lor economice, care va avea o semnificaţie deosebită în realizarea reformelor economice în Republica Moldova [10]. În acest context Francofonia joacă un rol aparte.

În lucrarea *Moldavie: les atouts de la francophonie*, semnată de F. Parmentier se vorbește despre rolul Francofoniei în Republica Moldova și despre impactul schimburilor în cadrul Francofoniei asupra dezvoltării politice şi economice a ţării. Datorită cadrului oferit de OIF, reţelelor de asistenţă reciprocă şi cooperării europene, „cetăţenii Republicii Moldova se eliberează treptat de la o moştenire stalinistă muribundă şi aspiră la zile mai bune” [8]. Francofonia joacă un rol important în relațiile moldo-franceze și prezintă un avantaj pentru o Moldova democratică, europeană și prosperă. Potrivit autorului, Francofonia reprezintă un vector care ar putea conduce Moldova spre Uniunea Europeană. Între Moldova și spațiul francofon, pentru care Franța este nucleul istoric, dar nu și centrul unic, s-a stabilit, în mod neașteptat, o relație particulară. Analizând francofonia moldavă dintr-un unghi constructiv, autorul afirmă că acesta este „un exemplu pe cât de surprinzător, pe atât de reprezentativ pentru dinamicile pe care le-au înregistrat țările din Europa Centrală și de Est în urma deschiderii

frontierelor” [8]. În acest context, F. Parmentier menționează că „francofonia contează în special pentru o țară ca Moldova, care trece printr-o situație atât de dificilă și care este, în același timp, atât de bogată în oportunități” [8].

F. Parmentier apără ideea potrivit căreia „francofonia reprezintă o cale necesară pentru Moldova, fără a pretinde că aceasta va rezolva toate problemele” [8]. Potrivit autorului „acest parcurs răspunde voinței politice declarate de a consolida orientarea europeană a țării, de a depăși antagonismele moștenite din trecut pentru a le transforma în atuuri pentru viitor” [8].

Prezenţa unui număr mare de francofoni (10-20% din populaţie), bine pregătiţi, pentru un salariu mediu modest, este în prezent o oportunitate pentru dezvoltarea de call centre şi externalizarea anumitor activităţi de servicii. Aceasta permite unor companii franceze să îşi reducă costurile, să-şi îmbunătăţească competitivitatea şi rentabilitatea. Francofonia şi francofilia în Moldova ar putea constitui nişte atuuri pentru cucerirea unor noi cote de piaţă şi pentru a facilita venirea unor noi investitori, urmând exemplul unor companii majore cum ar fi Orange, Lactalis, Société Générale şi Lafarge, deja prezente cu succes de mai mult de zece ani. În pofida dimensiunii mici a pieţei interne, Moldova are anumite avantaje: deja membră a unei zone de comerţ liber cu Rusia şi în CSI, ţara a semnat la 27 iunie 2014 un acord de liber schimb complet și aprofundat cu Uniunea Europeană. Franţa beneficiază de o imagine bună, dar rămâne puţin cunoscută, iar mass-media se concentrează în principal pe problemele locale sau pe programele de ştiri ruseşti.

Așa cum s-a menționat mai sus cooperarea RM-OIF a fost marcată de câteva evenimente notabile care au pus în valoare caracterul responsabil, activ şi implicat al ţării noastre vis-à-vis de comunitatea francofonă. Vizita oficială pe care a întreprins-o în ţara noastră, în luna mai 2016, M. Jean, Secretar General al Organizaţiei Internaţionale a Francofoniei merită o analiză mai detaliată. Astfel, înaltul oficial francofon a avut întrevederi cu primele persoane din stat, în cadrul cărora au fost trasate câteva direcţii prioritare, de perspectivă şi de interes atât pentru ţara noastră, cât şi pentru Francofonie. În plan politic multilateral, deplasarea lui M. Jean la Chişinău a constituit ocazia afirmării profilului francofon şi francofil al Republicii Moldova gata să pună la dispoziţia comunităţii francofone competenţele sale în domenii unde dispunem de expertiză recunoscută la nivel regional şi internaţional. Secretarul General al OIF s-a convins de faptul că Moldova este un pol al francofoniei în regiune, calitatea de membru al organizației oferind țării noastre un spațiu optim pentru realizarea obiectivelor de dezvoltare. În context, oficialul a comunicat că OIF are propriul Plan de acțiuni regional, care vizează dezvoltarea economică, culturală, consolidarea capacităților în domeniul politicilor de tineret și antreprenoriat feminin, al turismului și al

serviciilor hoteliere. Această vizită a constituit un prilej de accentuare a oportunităților de cooperare multidimensională a Republicii Moldova în spațiul francofon. M. Jean vorbește despre un bilanț pozitiv al cooperării dintre Republica Moldova și Francofonie. Potrivit oficialului, „prin intermediul noii *Strategii economice pentru Francofonie*, Republica Moldova poate nu doar să găsească ieșiri spre noi piețe de desfacere, dar să devină și un exemplu de urmat pentru alte țări din spațiul francofon" [1]. Analizând rezultatele acestei vizite, ajungem la concluzia că Francofonia reprezintă un factor important de dezvoltare economică pentru Republica Moldova.

În discursul prezentat cu ocazia Zilelor Francofoniei, ediția 2018, P. Le Deunff, Ambasador al Franței în Republica Moldova a afirmat că Francofonia în Moldova este, în primul rând, legătura afectivă între Franţa şi Moldova, o legătură utilă populațiilor celor două state. Francofonia este, în fine, un angajament politic comun în favoarea diversității limbilor şi culturilor în lume și pentru promovarea valorilor fundamentale. Între Franţa şi Moldova există în primul rând o proximitate lingvistică. Originea comună a limbilor, cea latină, este ceea ce a permis consolidarea relaţiilor între Franţa şi Moldova pe parcursul secolelor. Studierea şi răspândirea limbii franceze în Moldova a format mai multe generaţii ale culturii franceze, şi anume din secolul 18, de când limba franceză transmite valorile umaniste ale Revoluţiei franceze şi ale filozofiei iluministe. În acelaşi discurs se menționează că o adevărată legătură emoțională continuă să încurajeze noile generaţii, care studiază limba franceză în cadrul filierelor bilingve sau francofone, în şcoli sau universități [4].

Reprezentând o legătură emoțională şi utilă, Francofonia este un proiect politic comun. Francofonia de astăzi, este de asemenea voinţa colectivă de a promova în lume anumite valori fundamentale: libertatea, respectul Drepturilor Omului şi a Statului de Drept. Această dimensiune politică a proiectului francofon are o rezonanță particulară în Moldova. Astfel, Francofonia în Moldova reprezintă următoarele: este o afinitate, o proximitate deosebită între Franţa şi Moldova; este o legătură utilă, în special pentru tineri, este un angajament politic comun în serviciul diversității culturale şi al promovării valorilor fundamentale [11].

Republica Moldova este considerată una dintre cele mai francofone țări din Europa Centrală şi de Est. Franceza nu este limba maternă, dar rămâne vorbită sau înţeleasă de o mare parte a populaţiei. Relațiile moldo-franceze sunt favorizate în mod special de atașamentul Republicii Moldova faţă de valorile francofone.

Francofonia are un rol important în parteneriatul moldo-francez prezentând un avantaj pentru o Moldovă democratică, europeană şi prosperă

și reprezentând un vector care ar putea apropia Moldova de Uniunea Europeană. Se vorbește tot mai mult despre o Francofonie politică și economică care se joacă în mare măsură în jurul construcţiei europene. Este important de a înțelege faptul că aceasta nu poate fi un substituent al politicii externe, însă este un instrument de colaborare multilaterală și bilaterală specific. Francofonia în Moldova contribuie la promovarea diversității culturale și la crearea de locuri de muncă pentru cetățenii francofoni reprezentând un mijloc evident de europenizare a Republicii Moldova.

Francofonia joacă un rol important în relațiile moldo-franceze, Franța având vocația de a fi un actor important în două zone integrate: Uniunea Europeană și lumea francofonă. Ponderea Francofoniei în Republica Moldova este majoră și are un impact asupra dezvoltării politice și economice a țării.

Referințe bibliografice:

1. Ambasadorul Lilian Moraru: Franţa este susţinător consecvent al Republicii Moldova/ INTERVIU. [online]. [citat 27.12.2016]. Disponibil: http://www.moldova.org/ambasadorul-lilian-moraru-franta-este-sustinator-consecvent-al-republicii-moldova-interviu/.
2. Arhiva curentă a MAEIE a Republicii Moldova, fond 2, inventar 3-b, dosar 131, f 86.
3. Colaborarea RM-OIF. [online]. [citat 14.09.2020]. Disponibil: https://franta.mfa.gov.md/content/cooperarea-rm-oif.
4. COTILEVICI, V. Relaţiile dintre Republica Moldova şi Franţa prin prisma Francofoniei. *STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE,* 2019, nr.3 (123). Seria "Ştiinţe sociale", p.32-38. [online]. [citat 22.09.2020]. Disponibil: http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/04.p.32-38stiintepolitice_123.pdf. ISSN 1814-3199, ISSN online 2345-1017.
5. Discours prononcé par M. Jacques Chirac, Président de la République à l'Université d'Etat de Moldavie. Chisinau, 04.09.1998. [online].[citat 24-05-2018].Disponibil: https://www.moldavie.fr/Archive-Discours-prononce-par-Monsieur-Jacques-Chirac.html.
6. GUȚU, I. *Aspects historiques de la Francophonie moldave*. [online]. [citat 01.10.2020]. Disponibil: http://icfi.ulim.md/volume/Fr2006.pdf.
7. HARCENCO, B. Moldova este interesată în dezvoltarea relaţiilor cu Franţa şi cu alte ţări francofone. In:*Moldova Suverană*. Nr. 228 (19425), 1998, 9 decembrie. p.3.

8. PARMANTIER, F. *Moldova. Atuurile Francofoniei*. Chişinău: Arc, 2010, 136 p.
ISBN 978-9975-61-586-0.
9. Serviciul de presă al Parlamentului. Francofonia şi Moldova. In: *Moldova Suverană*. Nr. 227 (19424), 1998, 8 decembrie. p.1-2.
10. STRATULAT, B. Parisul a devenit mai aproape de Chişinău. In:*Moldova şi Lumea*. Nr. 9-10, 1998, p.2.
11. Zilele Francofoniei 2018 - Discursul E.S. Domnului Pascal LE DEUNFF. [online]. [citat 25.05.2018]. Disponibil: https://md.ambafrance.org/Zilelor-Francofoniei-2018-Discursul-E-S-Domnului-Pascal-LE-DEUNFF#Discursul-E-S-Domnului-Pascal-LE-DEUNFF-Ambasador-al-Fran-ei-in-Republica-nbsp.